

*І. В. Березіна,
кандидат архітектури, доцент кафедри образотворчого
і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

ГОНЧАРСТВО ХМЕЛЬНИЧЧИНИ В СТРУКТУРІ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА КРАЮ

Стаття присвячена розгляду гончарного мистецтва в контексті традиційних народних промислів на землях Хмельниччини XVIII – поч. XXI ст.

***Ключові слова:** гончарство, народні промисли, декоративно-прикладне мистецтво, символіка, традиційність.*

Хмельниччина відома різноманітним об'єктам декоративно-прикладного мистецтва: художня обробка деревини, металу, шкіри; плетіння з природних матеріалів, гончарство, кераміка, вишивка, ткацтво, килимарство, писанкарство, декоративний розпис, бісероплетіння, витинання з паперу тощо. Проте народне та декоративно-прикладне мистецтво Хмельниччини практично залишалося поза увагою дослідників, частково висвітлювались окремі його види.

Метою даної статті є окреслення історичної та художньої специфіки гончарства досліджуваного регіону.

Традиційні народні промисли на території нинішньої Хмельниччини частково представлені в різноманітних архівних джерелах, починаючи з XVI ст. Осередки утворювалися на основі праці окремих народних умільців, майстрів, які проживали в сільській та міській місцевостях, а також на базі цехових і ремісничих майстерень, де фахівці групувались відповідно до конкретного мистецького напрямку. Генеза та розвиток народного ужиткового мистецтва були пов'язані з наявністю природних матеріалів, які застосовувалися у виробництві, а саме: глини, лози, дерева, каменю, а також з місцевими традиціями, спадкоємністю поколінь умільців, побутовим та обрядово-звичаєвим призначенням використання творів. Народні умільці виготовляли певні речі для прикрашання житла, оздоблювали одяг, предмети домашнього вжитку. Окремі майстри виконували їх на замовлення своїх односельців та для продажу на місцевих ярмарках.

Поступово кустарні промисли та ремесла з обробки деревини, металу, каменю, глини, шкіри, вовни, волокна з допоміжних видів господарської діяльності перетворювалися в основні й зосереджувалися у тих майстрів, які досягали найвищої якості виконання. Майже кожне село, містечко мало своїх ковалів, гончарів, шевців, кравців, столярів, які виготовляли та оздоблювали вироби на замовлення. Аналіз цехових організацій та окремо працюючих майстрів доповнюють печатки, сфрагістичні та геральдичні знаки, рельєфні зображення, що використовувались для ідентифікації та підтвердження статусу фахівців.

Гончарство розвивалося в місцевостях, де видобувалася відповідна для цього промислу глина. На території Хмельниччини збереглися поклади білої глини на околиці Кам'янця-Подільського, чорної – у Меджибожі Летичівського, червоної – у Смотричі Дунаєвецького районів. Осередками гончарного промислу були Смотрич, Городок, Купин, Заміхів, Міньківці, Зінків, Митківці, Шрубків, Миколаїв, Сатанів, Адамівка, Кам'янець-Подільський. Наприкінці XIX ст. у Проскурівському повіті гончарством займалося 10 дворів (12 май-

стрів), в Ушицькому – 150 дворів (277 майстрів), у Летичівському – 410 дворів (521 майстер), у Кам'янецькому – 46 дворів (53 майстри). За кількістю майстрів на початку XX ст. губернія займала перше місце в Україні (2850 чол. з 15073 чол. з усієї України). Наприкінці XX століття кераміку Хмельниччини представляли 27 гончарів, найбільша кількість – 7 гончарів з с. Адамівка Віньковецького району. Перша згадка про адамівських гончарів зустрічається в архівних документах XV століття. Як окреме село Адамівка виділилася у другій половині XVIII ст. Населення села мало дуже малі земельні наділи, і тому заняття гончарством набуло масового характеру. До 1917 року в селі гончарством займалися біля 200 сімей, приблизно 600 робітників, причому це було їх головним заняттям. Глину добували у спеціальних шахтах, які інколи знаходилися на глибині 20 метрів і закладка такої шахти коштувала 30 крб. За рік з неї вибирали 3 тисячі підвод глини, а з однієї підводи виходило 350 горщиків. Розмальовувався посуд брунатно-фіолетовою глиною (червінню), яка добре виділялася на жовтому тлі, за допомогою тоненької цїточки (описки). Адамівський посуд знаходив своїх шанувальників у багатьох губерніях царської Росії, у Москві, Петербурзі і навіть у Румунії. Знаменитий майстер Яків Бацуца надіслав свої вироби в 1914 році до Петроградського музею етнографії й одержав 30 рублів золотом. Його дочка Олександра Пиріжок стала гідною продовжувачкою батьківського ремесла. Її діяльність як заслуженого майстра народної творчості УРСР – це ціла епоха в історії художніх промислів Поділля. Вироби майстрині експонувалися на численних виставках, зберігаються у багатьох музеях України і в музеї Санкт-Петербургу поряд з батьковими. У восьмидесятирічному віці майстрині не стало і, на жаль, спадковість у ремеслі на цьому перервалася. Певний час в Адамівці активно та плідно працювали гончарі Г.М. Гаврилук, Г.Д. Шевера, І.І. Матуцак, М.О. Зозуляк, Г.І. Пушкар [4, с.5].

Найбільш відомими були сатанівські гончарі, цех яких утворився в XVI ст. Вони виробляли горщики, глечики, ринки, миски, макітри, вазони, підсвічники, дитячі іграшки. Своїми виробами майстри забезпечували потреби містечка, а також вивозили їх на ярмарки в міста Подільської губернії та за її межі, оскільки через Сатанів проходив торговий шлях з Галичини до Києва.

Особливе місце займала кераміка, яку виготовляли в Зінькові Кам'янецького повіту і яка не мала на той час аналогії не лише в Україні, а й у сусідніх країнах. Вона тонка, легка, природного жовто-рожевого кольору, не вкрита поливою. Форми її були витончені й різноманітні. Візерунки наносилися на верхню половину посудини коричневою глиною, і являли собою нанесені кругами геометричні орнаменти, під ними дрібні фігурки тварин, на нижній частині посудини і на стінках мисок розкидані більші фігурки тварин і людей [2, с.42-43].

У фондах Хмельницького обласного краєзнавчого музею зберігаються вироби О.Я. Пиріжок з Адамівки, Г.Д. Бороздянського, К.П. Білоогого зі Смотрича, виготовлені в середині XX ст. Крім них, у Смотричі працювали такі талановиті майстри, як Т.М. Небесний, К.Я. Карпович, М.К. Карпович. Великим попитом користувалися розписні смотрицькі миски, особливо з асиметричною композицією «Птах на гілочці вишні» [5].

З сивої давнини відома технологія димленої кераміки. Такі вироби випалювалися в Меджибожі Г.І. Пилипчуком, А.Т. Коробочкою та ін. Димлена кераміка має чорний чи сивий, залежно від випалу, колір. Такий посуд не розписують, його прикрашають лискуванням. На напівсухий черепок гладеньким

камінцем наносять, як правило, геометричний орнамент, який після обпалу плетивом блискучих ліній створює своєрідну гру світла й тіні.

Останніми роками в області працюють лише поодинокі гончарі. Гідно була представлена прекрасними білими керамічними виробами на всеукраїнських виставках сім'я Білих – Павла Федоровича, Світлани Павлівни, Марії Антонівни – з Кам'янця-Подільського. Неодноразово брали участь у виставках: М.М. Карпович, Є.О. Решетник, що проживають у м. Хмельницькому; М.С. Печений, Д.М. Шустер з Кам'янця-Подільського; М.М. Островський з Меджибожа. Відома майстриня Г.І. Гома з Хмельницького неодноразово побувала зі своїми керамічними ляльками на виставках у Польщі, Швеції, Сполучених Штатах Америки. У даний час у Хмельницькому виготовляють сувенірну продукцію, керамічні дитячі іграшки Л.І. Нікітук, її доньки Ольга і Дар'я та внучка Анна [4].

Таким чином, гончарство, як і інші види декоративно-прикладного мистецтва краю – поліфункціональне за своєю суттю, несе не лише утилітарне призначення, але є також відображенням і пізнанням людського життя, яке закодовано у знаковій системі, визначаючи його історичну, культурологічну та морально-естетичну цінність для сучасників, оскільки увібрало в себе генетичну пам'ять багатьох культур, що відображають складний та тривалий процес генези й розвитку традиційно народних мистецьких промислів на теренах Хмельниччини.

Список використаних джерел:

1. Геринович В. Кам'яниччина. Населення і його економічна діяльність / В. Геринович // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Кам'янець на Поділлі, 1927. – Т. 2. – 168 с.
2. Зарембский А.И. Народное искусство подольских украинцев / А.И. Зарембский. – Л., 1928. – 50 с.
3. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1969. – 191 с. : іл.
4. Стан Т.С. Майстри декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини : фотоальбом / Т.С. Стан. – Хмельницький, 2006. – 76 с.
5. Хмельниччина : фотоальбом / упор. М. Дарманський. – Пряшів : Чорлі – POLYGRAF, 1996. – 180 с.

The article deals with the study of the art of pottery in the context of traditional folk crafts on the territories of Khmelnytskyi region of the 18-21th. centuries.

Key words: *pottery, folk crafts, decorative-applied art, symbolism, traditionalism.*

Отримано: 16.11.2011 р.